

Sprekende stenen

Stolpersteine in de Schilderswijk Groningen

Les 3 BB

Westerbork en de vernietigingskampen

het verhaal van Herbert Philip Joseph

Westerbork en de vernietigingskampen

Herbert Philip Joseph

In de Schilderswijk in Groningen zijn 263 mensen omgekomen door naziterreur. Voor bijna al deze mensen is een *Stolperstein* gelegd.

Een *Stolperstein* – in het Nederlands ‘struikelsteen’ – is een betonnen klinker waarop een messing plaatje van 10 x 10 centimeter is aangebracht.

Op het messing plaatje staan de naam, geboorte- en overlijdensgegevens van een slachtoffer van het naziregime. De steen wordt geplaatst voor het laatste woonhuis van het slachtoffer. De *Stolperstein* voor Otto Eerelmanstraat 10 is voor Herbert Philip Joseph.

Het verhaal van Herbert Philip Joseph

Herbert Philip Joseph is het eerste kind uit het huwelijk van Hans Joseph en Charlotte Hildesheim. Moeder Charlotte werkt na haar schooltijd op het kantoor van schrijfmachinefabrikant Remington en later als secretaresse van de burgemeester van Groningen. In 1922 vertrekt ze als 25-jarige naar Stettin (toen Duitsland, nu Polen) om te trouwen met Hans Joseph. Daar krijgen ze in de jaren twintig hun kinderen Herbert en Inge. Vader Hans werkt er in een warenhuis. Het bedrijf gaat failliet en het gezin verhuist naar Krefeld, waar vader weer werk vindt bij een warenhuis tot hij ontslagen wordt.

Het is de periode waarin de Jodenvervolgingen steeds openlijker worden. Het gezin vlucht naar Groningen in de hoop op een veilige plek. De ouders en beide kinderen vinden onderdak bij Charlottes familie, tot de verhuizing in 1936 naar de Otto Eerelmanstraat. Herbert is dan 13 jaar. Vader heeft geen vast werk, alleen moeder lukt het om weer als typiste aan de slag te gaan. Op 10 juli 1942 moet Herbert samen met zijn vader naar een werkkamp in Kloosterhaar. Zoals veel Joodse mannen gaan ook zij begin oktober vanuit het werkkamp naar Westerbork.

Vervolgens halen twee Nederlandse agenten moeder Charlotte en dochter Inge uit huis, ze gaan eveneens naar Westerbork. Vader Hans weet (waarschijnlijk als lid van de Ordedienst en in het bezit van het IJzeren Kruis uit de Eerste Wereldoorlog) verschillende keren het transport van vrouw en kinderen naar een concentratiekamp te voorkomen. Tot midden 1943,

dan staat zijn zoon Herbert op de lijst voor Sobibor. In april 1945 wordt Kamp Westerbork bevrijd en keren de ouders en Inge na enkele maanden terug naar Groningen.

Herbert Joseph gaat vanuit Westerbork naar Sobibor. Daar wordt hij op 16 juli 1943 vermoord, 19 jaar oud.

Westerbork en de vernietigingskampen

Herbert Philip Joseph

1 Gebruik het verhaal van Herbert Philip Joseph

Waar kwamen Herbert en zijn familie vandaan?

2 Gebruik de tekst *Toch op de lijst*

Noem de aanleiding van het vertrek van de familie Joseph uit hun oude woonplaats. Noem in je antwoord een reden waarom ze ervoor kozen om naar Groningen te gaan.

3 Gebruik de tekst *De werkkampen*

Op 10 juli 1942 moesten Herbert en zijn vader naar een werkkamp. Net als veel andere Joodse mannen uit Groningen kwamen ze terecht in het werkkamp Kloosterhaar in Overijssel.

- a Welke Joodse mannen werden naar een werkkamp gestuurd?
- b Het wegvoeren van Joodse mannen uit Groningen bleef bij de andere Stadgers niet onopgemerkt. Noem een voorbeeld waaruit dat blijkt.
- c Beschrijf de werkzaamheden die de mannen in de werkkampen moesten verrichten. Besteed ook aandacht aan de levensomstandigheden in het werkkamp.
- d Charlotte en Inge bleven aanvankelijk achter in Groningen, maar zijn bij de razzia in de nacht van 2 op 3 oktober 1942 opgepakt. Leg uit dat dit tijdstip geen toeval was.
- e Leg uit waarom de agenten die de razzia moesten uitvoeren volgens politiecommissaris Blank een 'schone taak' hadden.

4 Gebruik de tekst *Westerbork en de vernietigingskampen*

Westerbork speelde een belangrijke rol in het wegvoeren van de Joden uit Nederland. Beschrijf deze rol en leg uit hoe de nazi's erin slaagden om de gevangenen in het kamp rustig te houden.

5 Gebruik de tekst *Toch op de lijst*

De meeste Joden die in kamp Westerbork terecht kwamen verbleven er slechts een paar dagen tot enkele weken. Dat wil zeggen dat Herbert en zijn familie langer dan gemiddeld in Westerbork verbleven.

Verklaar het lange verblijf van de familie Joseph in kamp Westerbork. Beschrijf in je antwoord ook wat er met Herbert, zijn ouders en zijn zus gebeurd is.

6 Ga nu zelf op zoek

Af en toe komt het in het nieuws: In verschillende landen gebruiken overheden nepnieuws om de mening van de eigen bevolking te beïnvloeden of om onrust te veroorzaken in andere landen.

Leg uit op welke manier de nazi's valse informatie verspreidden om de Jodenvervolging in Nederland zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Toch op de lijst

Herbert Philip Joseph

Als 18-jarige jongen moet Herbert Joseph met zijn vader naar een werkkamp. Niet lang daarna belanden ze in Westerbork, tegelijkertijd met zijn moeder en zusje. Herberts vader weet lange tijd deportatie naar een concentratiekamp te voorkomen. Dat lukt niet voor ieder gezinslid.

Herbert Philip Joseph is het eerste kind uit het huwelijk van Hans Joseph en Charlotte Hildesheim. Moeder Charlotte werkt na haar schooltijd op het kantoor van schrijfmachinefabrikant Remington en later als secretaresse van de burgemeester van Groningen. In 1922 vertrekt ze als 25-jarige naar Stettin (toen Duitsland, nu Polen) om te trouwen met Hans Joseph. Daar krijgen ze in de jaren twintig hun kinderen Herbert en

Herbert Philip Joseph

Inge. Vader Hans werkt er in een warenhuis. Het bedrijf gaat failliet en het gezin verhuist naar Krefeld, waar vader weer werk vindt bij een warenhuis tot hij ontslagen wordt. Het is de periode waarin de Jodenvervolgingen steeds openlijker worden. Het gezin vlucht naar Groningen in de hoop op een veilige plek. De ouders en beide kinderen vinden onderdak bij Charlottes familie, tot de verhuizing in 1936 naar de Otto Eerelmanstraat. Herbert is dan 13 jaar. Vader heeft

geen vast werk, alleen moeder lukt het om weer als typiste aan de slag te gaan.

Op 10 juli 1942 moet Herbert samen met zijn vader naar een werkkamp in Kloosterhaar. Zoals veel Joodse mannen gaan ook zij begin oktober vanuit het werkkamp naar Westerbork. Vervolgens halen twee Nederlandse agenten moeder Charlotte en dochter Inge uit huis, ze gaan eveneens naar Westerbork. Vader Hans weet (waarschijnlijk als lid van de Ordedienst en in het bezit van het IJzeren Kruis uit de Eerste Wereldoorlog) verschillende keren het transport van vrouw en kinderen naar een concentratiekamp te voorkomen. Tot midden 1943, dan staat zijn zoon Herbert op de lijst voor Sobibor.

In april 1945 wordt Kamp Westerbork bevrijd en keren de ouders en Inge na enkele maanden terug naar Groningen. Aanvankelijk verblijven ze bij familie en vrienden, later trekken ze in het ouderlijk huis van Charlotte aan de Folkingestraat. Inge vertrekt in 1947 naar Nieuw-Zeeland en trouwt daar. Ze krijgt twee dochters. Als haar vader in april 1967 overlijdt, haalt ze haar moeder vanuit Groningen naar Nieuw-Zeeland. Na de dood van haar man en moeder vertrekt Inge naar haar dochters in Israël. Daar overlijdt ze in 2016 als laatste van het gezin Joseph-Hildesheim.

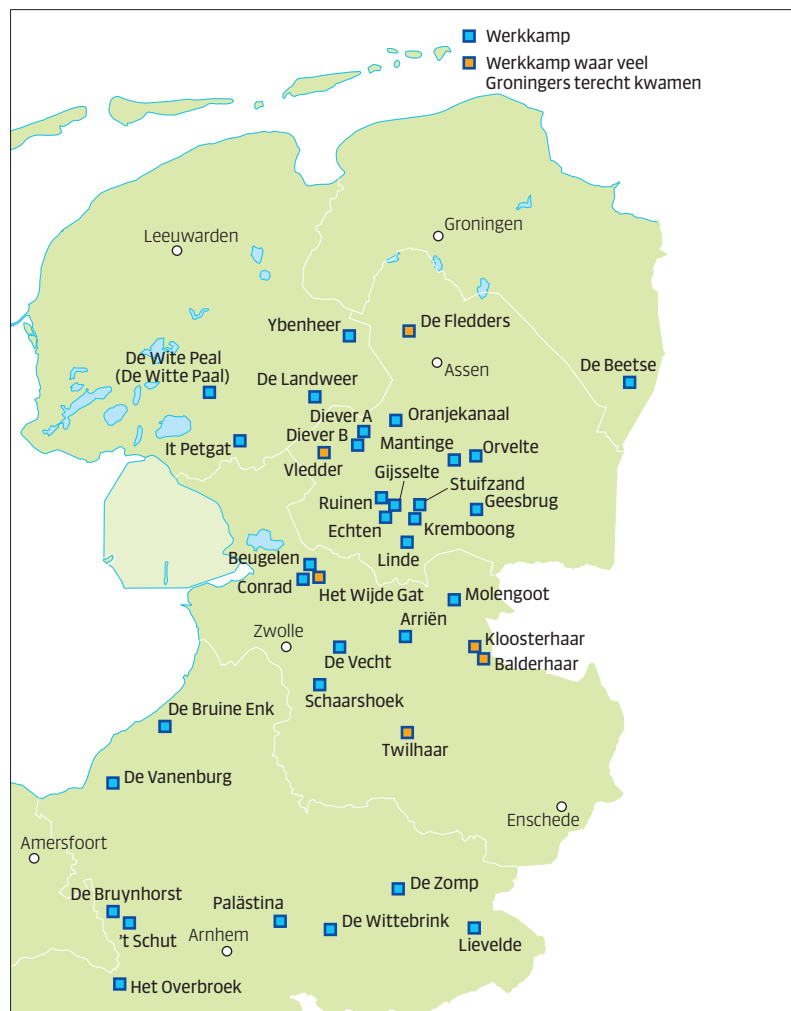
Herbert Joseph gaat vanuit Westerbork naar Sobibor. Daar wordt hij op 16 juli 1943 vermoord, 19 jaar oud.

Herbert Philip Joseph

Geboren: 15 oktober 1923, Stettin (Duitsland/Polen).
Vermoord: 16 juli 1943, Sobibor

De werkkampen

In de eerste helft van 1942 worden werkloze Joodse mannen overgebracht naar werkkampen in het oosten en noorden van het land. Van daaruit brengt de bezetter al vanaf juli een aantal mannen over naar Kamp Westerbork. Iedereen die overblijft, wordt op 3 oktober 1942 daarheen afgevoerd. Op datzelfde moment vindt in verschillende steden een razzia plaats waarbij zoveel mogelijk van hun familieleden worden opgepakt. Ook zij gaan op transport naar Kamp Westerbork. De Groningse commissaris Blank heeft het – cynisch – over ‘gezinshereniging’.

Werkkampen

In de jaren dertig had de Nederlandse overheid in het kader van werkverschaffing met name in het noorden en oosten van het land werkkampen ingericht. In 1942 laat de bezetter een aantal van deze kampen ontruimen om plaats te maken voor Joodse mannen die – vooral door de uitsluitingsmaatregelen van de bezetter – werkloos zijn geworden. De eersten arriveren op 10 januari 1942, uiteindelijk verblijven er zo'n 5.200 mannen. Ze ontginnen de heide, rooien aardappels en leggen wegen en paden aan. Zwaar lichamelijk werk, al zijn de leefomstandigheden in vergelijking met andere interneringskampen relatief goed.

Inmiddels hebben de nazi's besloten over te gaan tot de definitieve deportatie en vernietiging van de Joden. In de nacht van 2 op 3 oktober 1942 omsingelt de Ordnungspolizei de werkkampen en begeleidt de Joodse dwangarbeiders te voet, per vrachtauto of trein naar Westerbork.

Groningse Joden in werkkampen

Ook vanuit Groningen worden Joden naar werkkampen gebracht. Op 10 juli 1942 vertrekt een groep van ca. achthonderd mannen vanaf het Hoofdstation. Ongeveer zeshonderd zijn afkomstig uit de stad, de overige uit de provincie. Het blijft niet onopgemerkt. Op 9 juli 1942 meldt commissaris Ph. Blank in een politieverlag: 'Hedenavond te ongeveer 20.10 uur vonden er samenscholingen plaats van niet-Joden in de Folkingestraat en omgeving, zijnde de Jodenwijk. Oorzaak vermoedelijk sympathiebetuigingen tegenover de Joden. De Joden zelf vertoonden zich

Groningers in het werkkamp Twilhaar. De man met wit hemd, linksboven, is wijkgenoot **Manfred Benima**.

niet. Na plm. een kwartier was de rust geheel weergekeerd. De Jodenwijk blijft afgezet tot hedenavond 23.00 uur.'

De protesten zetten zich ook de volgende dag voort: talloze niet-Joodse Stadgers komen bijeen in de omgeving van het station. De politie moet ze 'met sabels en gummistokken' uiteendrijven. Politieagent H. Doornbos maakt de fout te zwaaien naar een van de twee vertrekkende treinen. Hij wordt onmiddellijk geschorst en anderhalve maand later ontslagen.

De Groningse mannen verblijven nog geen drie maanden in de werkkampen. Op zaterdag 3 oktober 1942 worden ze overgebracht naar Westerbork.

De razzia van 2 op 3 oktober 1942

De sluiting van de werkkampen maakt deel uit van een grote, landelijk gecoördineerde actie waarbij in verschillende steden Joodse burgers worden opgepakt. Met name familieleden van de mannen in de werkkampen zijn het doelwit. In plaatsen als Amsterdam, Leiden, Eindhoven vinden in de nacht van 2 op 3 oktober 1942 razzia's plaats.

Ook het Groningse politiekorps zet alle zeilen bij: op vrijdagavond 2 oktober verzamelen zich vijftig groepjes van drie agenten bij het politiebureau. Ze worden toegesproken door commissaris Blank, die hun vertelt over de 'schone taak' die ze te wachten staat: ze gaan Joodse gezinnen weer bij elkaar brengen. Vanaf dat moment tot zes uur in de ochtend zijn de agenten druk in de weer met het arresteren van Joodse stadgers. Het zijn veelal vrouwen en kinderen die naar het Hoofdstation worden gebracht; daar neemt de marechaussee de bewaking over. Op zaterdag 3 oktober gaan ze op transport naar Westerbork. De trein vervoert ongeveer zeshonderdvijftig personen, onder wie zeventig bewoners van de Schilderswijk. In Westerbork worden inderdaad veel gezinnen weer verenigd, maar de vreugde daarover is in de meeste gevallen van korte duur. Bovendien is het in Westerbork een chaos: op 3, 4 en 5 oktober 1942 arriveren tussen de 13.000 en 15.000 Joden, overgebracht uit de werkkampen en opgepakt bij de razzia's. Het kamp is niet berekend op zo'n enorme toestroom; het leidt tot de beslissing om langere treinen in te zetten voor transporten naar het oosten.

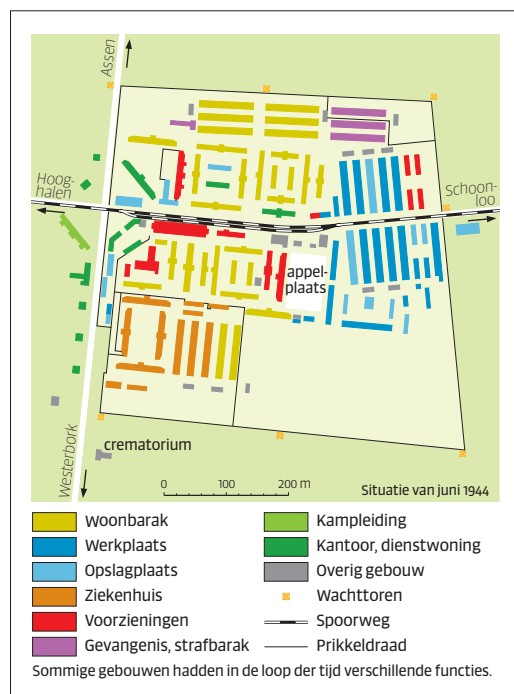
Westerbork en de vernietigingskampen

Westerbork is een doorgangskamp: vanaf hier zijn bijna alle Nederlandse Joden die door de Duitsers zijn opgepakt naar de vernietigingskampen getransporteerd. Om de bewoners zo veel mogelijk gerust te stellen wordt Westerbork als een gewoon dorp ingericht, met alle voorzieningen die daarbij horen. Zo wordt verhuld wat het kamp in werkelijkheid is: het voorportaal van de dood.

Dagelijks leven in Westerbork

In het kamp wordt er alles aan gedaan om een zo normaal mogelijk leven te ensceneren. De kinderen gaan naar school, er kan gesport worden en er wordt aan cultuur gedaan. Iedere dinsdagavond is er bijvoorbeeld een revuevoorstelling. Door de aanwezigheid van veel Joodse medici in het kamp is de ziekenzorg uitstekend geregeld, met een eigen zie-

Plattegrond Westerbork. Uit: De Bos-atlas van de Tweede Wereldoorlog.

kenhuis en gekwalificeerd personeel.

De leiding van het kamp is in handen van SS-Obersturmführer Albert Konrad Gemmeke. Hij behandelt de Joden ogenschijnlijk correct, maar moet er tegelijkertijd voor zorgen dat iedere week een groep klaarstaat om op transport te worden gesteld. In het begin vertrekken twee treinen per week; vanaf 1943 één trein, op dinsdag. Als je te horen krijgt dat je op transport moet, moet je je spullen pakken in dezelfde koffer of plunjezak waarmee je het kamp bent binnengekomen.

Op transport

In totaal vertrekken vanuit Westerbork 93 treinen naar Auschwitz, Sobibor, Theresienstadt en Bergen-Belsen. Er worden 107.000 Nederlandse Joden naar de concentratiekampen afgevoerd, grotendeels vanuit Westerbork. Daarnaast worden vanuit het kamp 245 Sinti en Roma en enkele tientallen verzetsstrijders naar het oosten weggevoerd. Het laatste transport vertrekt op 13 september 1944. In totaal zullen maar 5.000 Joden en 32 Roma het overleven.

De transporten in Nederland worden verzorgd door de Nederlandse Spoorwegen. Een eerste stap is het maken van een aftakking van de spoorlijn Groningen-Meppel naar het kamp. De bewoners van Westerbork worden als spoorwerkers ingezet. Het gebruikte materieel bestaat voor ongeveer 60 procent uit persontreinen en voor 40 procent uit vee- en goederentreinen. De treinen gaan eerst naar het noorden, om bij Haren af te slaan naar een goederenspoor langs Waterhuizen, Zuidbroek en uiteindelijk Nieuweschan. De lokale bevolking staat in het begin de treinen uit te wuiven, als protest en om hun sympathie voor de vertrekkende Joden over te brengen. Om dit soort opstandige reacties de kop in te drukken worden bij ieder station twee agenten opgesteld. Te Nieuweschan wordt de Nederlandse locomotief afgekoppeld en vervangen door een locomotief van de Duitse Reichsbahn. Dan gaat het verder naar het oosten.

De vernietigingskampen

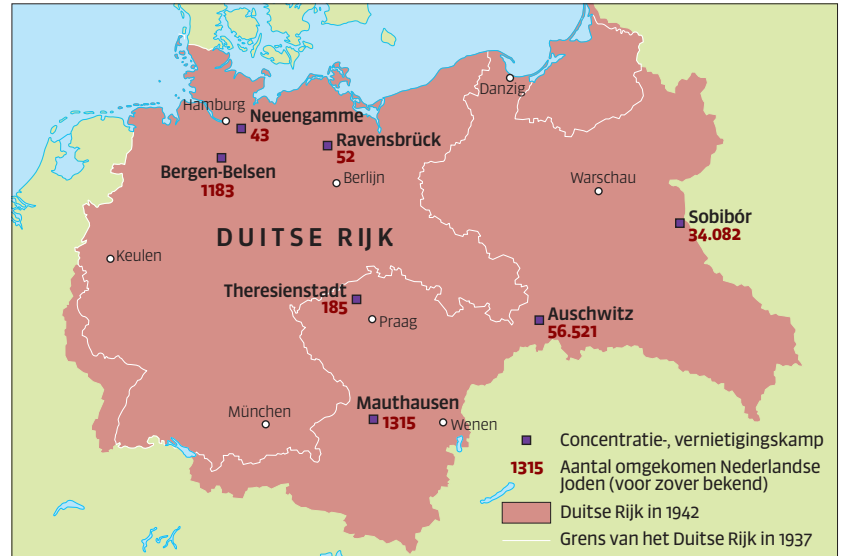
De belangrijkste bestemmingen van de transporten uit Westerbork zijn twee

afgelegen plaatsen in geannexeerd Polen: Auschwitz-Birkenau (60.000 personen) en Sobibor (34.000 personen). Daarnaast gaat een kleiner aantal transporten naar het doorgangskamp Theresienstadt in Tsjechië (4870 personen) en het concentratiekamp Bergen-Belsen in Duitsland (3751 personen). Auschwitz-Birkenau en Sobibor zijn Vernichtungslager, kampen die zijn opgezet voor het systematisch uitmoorden van het Joodse volk. Een genocide die de Joden zelf na de oorlog de namen *shoah* (de ramp) en *holocaust* (brandoffer) geven.

Auschwitz, het grootste concentratiekamp van de Duitsers, bestaat uit Auschwitz I (het *Stammlager*, oftewel basiskamp), Auschwitz II-Birkenau (het *Vernichtungslager*, oftewel het vernietigingskamp), Auschwitz III-Monowitz (werkkamp bij de fabrieken van IG Farben en Krupp Stahl) en vele subkampen. Van de ongeveer 1,3 miljoen mensen die hier aankwamen, hebben 1,1 miljoen mensen het niet overleefd.

Vanuit Westerbork vertrekken 65 transporten naar Auschwitz. De treinen rijden tot in het kamp. Bij het uitstappen worden de mensen in twee rijen verdeeld. De ene rij gaat dwangarbeid verrichten, de andere gaat rechtstreeks naar de gaskamers. De slachtoffers krijgen te horen dat ze een douche krijgen; hun wordt gevraagd zich uit te kleden. Alles wordt eraan gedaan om hen gerust te stellen. Pas op het allerlaatste moment ontdekken ze dat de doucheruimte in werkelijkheid een gaskamer is. Onder de slachtoffers van Auschwitz bevinden zich 155 Joden uit de Schilderswijk.

Sobibor is een kleiner kamp dat kortere tijd heeft bestaan, van april 1942 tot november 1943. De aankomstprocedure lijkt veel op die in Auschwitz. Ook hier worden de meeste mensen op de dag van aankomst vergast en gecremeerd. Tussen 3 maart en 20 juli 1943 arriveren hier 19 deportatietreinen uit Westerbork met in totaal ruim 34.000 Joden. Van deze transporten overleven uiteindelijk slechts 19 personen de oorlog. Onder hen

Jules Schelvis, die na zijn pensionering het verhaal van Sobibor op een indrukwekkende manier heeft uitgedragen. Onder de slachtoffers van Sobibor bevinden zich 57 Joden uit de Schilderswijk.

In Nederland woonden voor de oorlog ca. 140.000 Joden, 102.000 van hen worden in Auschwitz, Sobibor en andere nazi-kampen vermoord. Dat is zo'n 75 procent van de Joodse bevolking, in vergelijking met andere door de nazi's bezette landen een erg hoog percentage. Binnen Nederland is Groningen een van de zwaarst getroffen plaatsen: van de 2.400 Joodse stadjes keren er maar 239 terug.

Naar het oosten

De treinen die vertrokken vanuit Westerbork brachten slachtoffers naar de concentratiekampen. Een aantal bestemmingen is op deze kaart aangegeven.

Enig overgebleven exemplaar van het treinbord Westerbork - Auschwitz v.v.. Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

